

ХЕРСОНСЬКИЙ АЛЬМАНАХ “СТЕП”

Каляска М. “Степові” — 110. Нарис про херсонський часопис. Історія альманаху “Степ”. — Херсон: Просвіта, 1996. — 8 с.

Невеличка книжечка, яка вийшла у Херсоні тиражем усього у 100 примірників так і залишилась би непоміченою, якби вона не стосувалася такої знакової події у житті південного краю другої половини XIX століття як вихід у світ першого і єдиного примірника часопису “Степ”. Нажаль, і на сьогодні ми мало знаємо про цей альманах. Декілька повідомлень в енциклопедичних виданнях, кілька нотаток у оглядових працях — і все. Втім, вихід цього альманаху і для сучасників був несподіванкою. Для більшості з них, дії відомих указів 1863, 1876, 1881 років унеможливили появу українських видань. А тут український альманах, який з’явився у регіоні з офіційною назвою “Новоросія”. У регіоні, який уряд сподівався вберегти від впливу українофілів. Саме тому, незважаючи на те, що майже чверть статей у альманасі була опублікована російською мовою, для української громади поява альманаху стала видатним явищем. Стодесятирічному ювілею виходу цього альманаху й присвятив свою розвідку Микола Каляска — інженер за фахом, який перейнявся неординарною подією у житті південного краю, зокрема Херсону. Втім, ця маленька книжечка поставила більше питань, ніж дала відповідей. Зазначимо, що не останню роль у її появі зіграв і той факт, що у краєзнавчому відділі Херсонської обласної наукової бібліотеки є ксерокопія цього примірника. Ця копія заслуговує на те, щоб до неї звернутися окремо, але насамперед про саму книжечку Миколи Каляски.

Автор намагається відтворити історію появи альманаху. М. Каляска зазначає, що його видання стало можливим лише через те, що цією ідеєю перейнявся петербурзький український гурток. Останнє, за думкою автора, і визначило місце його видання — не Херсон, а Петербург. Далі автор за змістом альманаху представляє читачам усіх його авторів. Відтак, перед нами проходять Павло Тулуб — батько Зінаїди Тулуб, авторки відомого роману “Людолови”; Данило Мордовець — відомий письменник; Іван Нечуй-Левицький; Дмитро Маркович, О. Русов, Михайло Грушевський, Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Дніпрова Чайка, Петро Залозний. Для кожного з цих авторів М. Каляска знайшов кілька слів або зауважень. Вони стали результатом його пошуків та реконструкцій. Ці невеличкі нотатки та зауваження надають читачеві можливість перейнятися неординарністю людей, які впорядковували цю збірку. Поступово дізнаємося, що завдяки домовленості Д. Мордовця з Петербурзькою типографією альманах був надрукований. Кількома фактами позначена доля ініціатора альманаху — Д. Марковича. За наказом херсонського військового генерал-губернатора його, як організатора альманаху, було вислано на Кубань, тоді як інших вислали “у голодний і холодний степ”. Подружжя Русових було вислано за межі Херсонської губернії. Д. Мордовцю заборонили перебування у Херсоні. І все це — за публікацію альманаху. Нажаль, автор нічого не сказав про інших авторів збірки, таких як А. Браунер, М. Ганенко, О. Маркович, К. Шрам, А. Конощенко.

У закінченні М. Каляска вказує на невдалу спробу поновити альманах у 1913 році і повідомляє про появу другого за номером, але першого за числом у XX столітті альманаху, засновником якого стало обласне управління культури.

Така невеличка, але напрочуд змістовна книжечка, й була видана у Херсоні. Втім, те, що її автор не є професійним істориком відчувається вже з перших сторінок. Тому спробуємо окреслити коло питань, які ставить як сам альманах, так і, сам того не відаючи, автор книжечки, яка рецензується.

Перш за все, привертає увагу копія примірника альманаху “Степ”, яким користувався М. Каляска і репродукції змісту та першої сторінки якого він подав у своїй розвідці. Копія дуже недосконала і, скоріш за все, зроблена добрий десяток років тому. Втім у правому верхньому куті титульної сторінки маємо надпис у два рядки: “Вовку от любящего Укра[ину]”. Тим самим, можна припустити, що цей примірник належав Ф. Вовку. На звороті титульної сторінки маємо дві наклеєні вирізки з газет. Перша, скоріш за все, — замітка з губернської газети у відповідь на публікацію в столичній газеті повідомлення про друкування альманаху “Степ”. Друга — стаття з петербурзької газети “Новое время”, на яку посилається автор губернської замітки.

Самі замітки настільки характерно відбивають ставлення до українофільства урядових кіл, що наведемо їхній текст повністю.

“Новое время” сообщает о готовящемся выходе нового детища украинофильских муз — сборника “Степь”. Судя по краткому изложению содержания сборника, приводимому газетой, и здесь, в тысячный раз украинофилы стараются доказать полное отсутствие “политики” в их учении. По всей вероятности и эта попытка будет столь же неудачною, как и все предшествовавшие”. Зрозуміло, що місце публікації цієї першої замітки потребує додаткового і спеціального пошуку. За непрямими відомостями можна припустити, що вона була надрукована у губернській газеті, що й викликало реакцію херсонського генерал-губернатора. Втім, друга замітка більш цікавіша та інформативніша як за змістовим навантаженням, так і за маргіналіями, які до неї відносяться. Ось її текст: “В Петербурге печатается в настоящее время херсонский литературный сборник “Степь”. Сборник был составлен еще прошлой зимою, цензурою разрешен в конце мая, а выйдет в свет в конце текущего сентября. Большая часть сборника заполнена статьями, написанными по малорусски. Таковы “Невынна”; оповідання (повесть) Левицкого, “Бондарівна”, драма Карпенко-Карого, “Будяк” Мордовцева, “Тырса” Быстрого, “Тарасенко”, рассказ Пенчукивця, “Бидна дивчина” оповідання Заволоки, несколько стихотворений Днепровой Чайки, В. Чайченко и т.д.

В сборнике имеются, впрочем, и русские статьи: “Областное начало земской статистики” А. Русова, “Несколько слов по поводу отношения северо-русской литературы к югу России” С.Р., “Свадебные песни в Елисаветградском уезде” Е. Марковича и проч.

Статья С.Р. является как бы profession de foi сборника. В ней изложены причины не совсем дружелюбного отношения русской печати ко всему малорусскому (причины эти, кстати сказать, являются уже достоянием прошлого); показана неосновательность взгляда на украинофильство как на довольно-таки наивный сентиментализм, увлекающийся галушками, гречаниками, “грае, грае воропае” и прочим; указано затем на вздорность ходячего в прежнее время мнения о сепаратистских тенденциях малороссов, и намечены ближайшие положительные цели и задачи украинофильства, как вполне сознательного народолюбства. “Развитие национального достоинства”, говорится в статье: “развитие языка, как лучшего проводника света и знания, введение малорусского языка в церкви и школе, для более успешного выполнения назначения обеих — вот первые и ближайшие задачи украинофильства”. Ось така друга замітка. Досить симптоматична. Не можна сказати, що вона суціль негативна. Втім, не скажеш і про те, що її автор співчуває ідеям українофілів. За жанром — це повідомлення стосовно політичного життя.

Назва статті С. Русової підкреслена, а її характеристика відзначена вертикальною лінією. На обох маргінесах титульного звороту, зліва та справа вертикальної лінії, тим самим почерком, що й надпис на титулі маємо дві позначки. Перша, та що зліва, — “цензура не пустила”, і друга, та що справа, — “див. оглав”.

Залишимо поки ці маргіналії і звернемося до звороту шмуцтитулу. Цей зворот ставить додаткові питання перед дослідником. Посередені шмуцтитулу читаємо: “...Харьковского сборника историко-филологического общества, 1893 г. Харьков. Типография губернского правления”. Невідповідність дати на титулі і шмуцтитулі очевидна. Відтак, постає питання про час виходу часопису. Знов таки зазначу, що в усіх енциклопедичних виданнях, а також дослідженнях вказується 1886 рік — той, що поданий на титулі й самого альманаху. Звертаючись до маргіналії і змісту статті з “Нового времени” можна спробувати реконструювати події. Вони можуть виглядати таким чином. Вихід статті у столичній газеті спровокував урядову увагу і, як наслідок, додаткові заходи уряду. Відтак, вже відданий до друку альманах було повернено на додаткову цензуру і ... заборонено. До його авторів було застосовано адміністративні заходи. Втім, додаткова цензура викинула з альманаху статтю С. Русової та вірші В. Чайченка, а усі інші дозволила друкувати. Однак його видання не могло здійснитися відразу, адже його ініціатори підпали під урядовий прес. І лише у 1893 році, можливо не без сприяння Харківського історико-філологічного товариства, альманах було надруковано у Харкові. Однак видавці залишили титул 1886 року, через що й дата виходу самого альманаху визначалася 1886, а не 1893 роком. Втім, усі ці припущення вимагають додаткового пошуку й аналізу, який дозволять розібратися і відтворити колізії, які були пов’язані з осередками українофильства на півдні України.

Тим самим, будемо сподіватися на появу дослідників, можливо, це будуть саме херсонські дослідники, які продовжать розпочаті М. Каляскою студії і встановлять реальний перебіг подій щодо херсонського альманаху “Степ”.

Бойко А.В.